

הכל על גלובליזציה, המשבר הכלכלי העולמי ויחסי עבודה

מי אמר "שוק חופשי"?

יש לעתים מילים וסיסמאות שרבים משתמשים בהם אך רק מעטים מבינים את משמעותם • אחת מאלה היא "הגלובליזציה", מילה מאד מקובלת בשנים האחרונות, שמבטאת, כביכול, קדמה כלכלית והפיכת כל העולם לכפר אחד קטן, לפחות בתחום הכלכלי • אז מהי בעצם גלובליזציה? האם מטרותיה הנעלות, כמו צמצום העוני, אכן מושגות? ומה ההבדל בין מי שמשתכר דולר אחד ליום עבודה למי שמשתכר שני דולרים? • על כל אלה מנסה רות קסטיאל להשיב על רקע המשבר הכלכלי העולמי הקשה שפרץ בשנת 2008 והשפיע גם על משמעות המושגים גלובליזציה ושוק חופשי

צילום: istockphoto

« רות קסטיאל

למרות שלרובנו נדמה שאנחנו יודעים מהי גלובליזציה, מסתבר שמעבר לסיסמאות חסרות תוכן אין לרוב האוכלוסייה מושג קלוש מהי הגלובליזציה והדבר המעניין הוא שכולם "בעד", למרות חוסר הידע.

בסיס הגלובליזציה וכוחה נובעים מהקפיטליזם שהינו תפיסת עולם ובמרכזה אין בני אדם אלא קיימים רק צרכנים ולכן יש לעודד צריכה בכל מצב ובכל מחיר, גם כאשר אין כלל צורך במוצרים. לפיכך מי שאין לו כסף, לא יכול להיות צרכן ומי שאין לו כסף לצרוך לא קיים. תפיסה זו מסתירה את החמדות של היצרנים ובעלי ההון ותאווה הבצע האין סופית שלהם. ועל כך כותב הפילוסוף האנגלי ברטראנד ראסל (1975):

"אילו הניחו לאיכרים בחברות פרימיטיביות לנהוג כרצונם, הם לא היו מוותרים על העודף הזעום שממנו התקיימו לוחמים וכוהנים, אלא היו מייצרים פחות או צורכים יותר. תחילה כפה עליהם כוח של ממש לייצר ולוותר על העודף, אולם אט-אט התברר שאפשר לשדל רבים שיקבלו תורת מידות שלפיה חובתם לעמול קשה, הגם שחלק מעמלם נועד לסייע לאחרים להימצא בבטלה. מושג החובה, מזווית-ראיה היסטורית, שימש אמצעי בידיהם של בעלי שררה כדי להניע אחרים לחיות למען האינטרסים של אדוניהם ולא של עצמם. כמובן בעלי השררה מסתירים עובדה זו מעצמם, בהצליחם להאמין שהאינטרסים שלהם זהים לאינטרסים הרחבים יותר של האנושות." המעבר מחשיבה זו לגלובליזציה הוא כמעט טבעי.

דוחפים את המדינות העניות

ובכן מהי גלובליזציה?

ההגדרה הנפוצה (ומאד אינטרסנטית של בעלי העניין) היא : מעבר חופשי של הון, סחורות, עובדים, שירותים ומידע בלא מגבלות של מכסים ו/או התערבות של הרגולטור. אין ספק - הגדרה שיש בה הרבה "חופש".

שלושת המרכיבים הראשונים - הון סחורות ועובדים הם שלושת היסודות שעליהם נשען הניאוו-קפיטליזם שהפך להיות קני בליסטי (לא ברור איך הגיע שמעון פרס למונח 'קפיטליזם חזירי', במה בדיוק פשעו החזירים שנחשבים לחיות די אינטליג'נטיות). לפני בדיקת ההשלכות של הגלובליזציה יש לבחון מהן המטרות של אלה התומכים בגלובליזציה ומקדמים את יישומה במדינות רבות ככל האפשר.

שלושה גופים מרכזיים - הבנק העולמי, קרן המטבע הבין-לאומית וארגון הסחר העולמי - מקדמים, דוחפים ובמידה רבה מאלצים במיוחד את

המדינות העניות להחיל את העקרונות שיביאו להן כביכול את הצמיחה, העושר והקטנת העוני. ובשם אילו מטרות?

הבנק העולמי: סיוע פיננסי וטכני למיזמים במדינות עניות ומתפתחות כדי לצמצם את העוני, גישור על הפערים בין המדינות העשירות למדינות העניות על ידי העברת משאבים מהמדינות העשירות ליצירת צמיחה במדינות העניות, ותמיכה במאמצי הממשלות במדינות המתפתחות והעניות לקדם פרויקטים בתחומי החינוך, בריאות, מים, חשמל וכד' (www.worldbank.org).

קרן המטבע הבין-לאומית: הקניית יציבות פיננסית למדינות החברות, סיוע בצמיחה כלכלית, גידול בתעסוקה וצמצום האבטלה, ומוניעת משברים במערכות פיננסיות על ידי "עידוד" המדינות לאמץ "מדיניות כלכלית בריאה", כלומר לאמץ את עקרונות השוק החופשי שקיים רק במודלים וכמובן אין דבר כזה במציאות (www.imf.org).

ארגון הסחר העולמי: מסחר בלא אפליה, מסחר חופשי באמצעות משא ומתן, עידוד תחרות הוגנת, ועידוד רפורמות כלכליות - הכוונה כמובן להפרטה מאסיבית של שירותים חברתיים ומערכות תומכות חיים (www.wto.org).

אכן, מטרות נעלות ובמיוחד צמצום העוני. אך הנתונים מקלקלים את האופוריה וכבר בדו"ח משנת 2005 הנוגע לנתוני שכר ועוני שפרסם ארגון העבודה הבין-לאומי, International Labor Organization - ILO, נטען:

דולר אחד ל-12 שעות עבודה

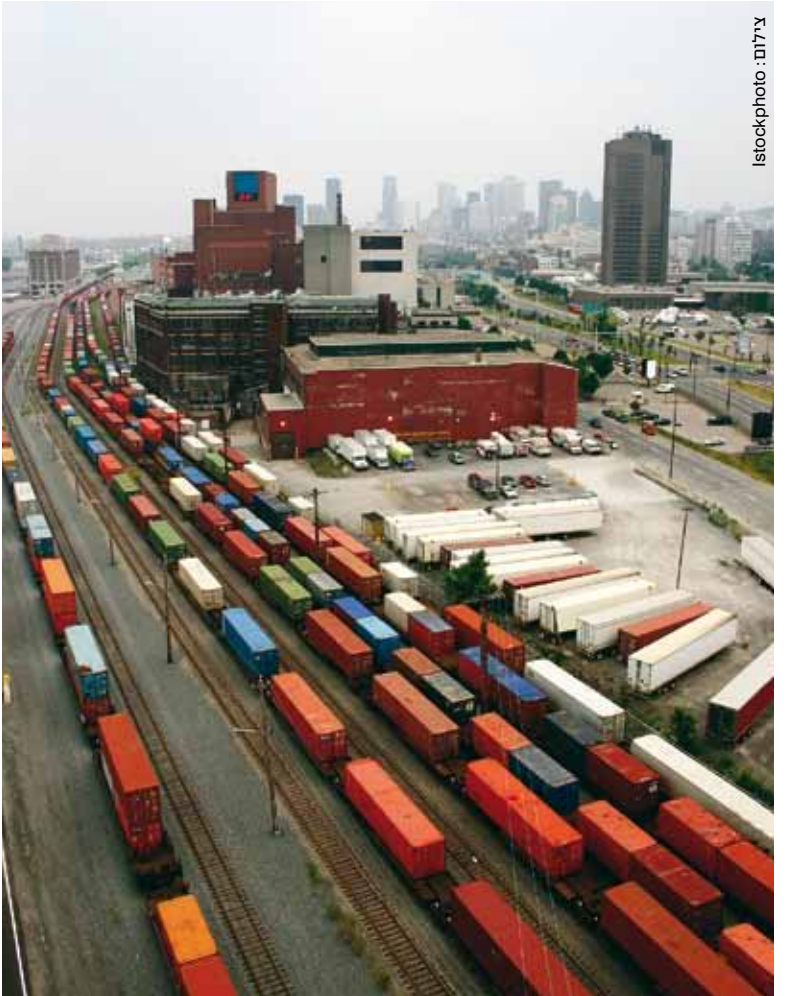
כמיליארד ושלושים ותשעה מיליון איש **שעובדים** אינם יכולים להוציא את עצמם ואת בני משפחותיהם ממעגל העוני כי הם משתכרים רק **2 דולר** (כ-8 שקלים!) ליום עבודה. מהם, חמש מאות וחמישים מיליון עובדים משתכרים **1 דולר** ליום (4 שקלים בלבד!), שלעיתים קרובות מאד כולל 10 ואף 12 שעות עבודה.

במילים אחרות, 49.7% מכלל העובדים בעולם (יותר מ-58.7% מכלל העובדים במדינות המתפתחות), אינם משתכרים די כדי להתרומם מעל לקו העוני. יש לציין ששכר בגובה של 2 דולר ליום מוגדר כעוני מתון ואילו שכר של 1 דולר ליום עבודה מוגדר כעוני קיצוני. אם זה היה המצב הרי בשנת 2009 המצב בוודאי גרוע לאין ערוך וזאת לאור המשבר הפיננסי והכלכלי.

אך מהן ההשלכות של הגדרה זו מעבר להולכת השולל של צמצום העוני?

נתחיל בהון. מהי המשמעות של מעבר חופשי של הון? המשמעות היא שאפשר לגייס הון, למשל,

מהי גלובליזציה?
ההגדרה הנפוצה,
ומאד אינטרסנטית
של בעלי העניין,
היא: מעבר חופשי
של הון, סחורות,
עובדים, שירותים
ומידע בלא
מגבלות של מכסים
או התערבות של
הרגולטור.
אין ספק - הגדרה
שיש בה הרבה
"חופש"

צילום: istockphoto

אין ספק שאחד הגורמים המרכזיים למשבר הפיננסי העולמי שהחל בשנת 2008 הוא חבורה קטנה מאד של חמדנים ושלוחיהם המונעים על ידי תאוות בצע בלתי מרוסנת

בישראל על ידי שכנוע ופניה לחמדות ותאוות הבצע של גופים מוסדיים (שאמורים לשמור על כספי העמי תים) ואנשים שחשכו וחוסכים לעת צרה לקנות מניות ואגרות חוב קונצרניות ולהעביר את הכסף לחו"ל בעסקאות שעלולות להתגלות כבעייתיות בלשון המעטה וכך נעלמים החסכוניות או קטנים באופן משמעותי, כפי שקרה בעת האחרונה. או לחילופין להרוויח רווחים נאים ובמקום להשקיע חזרה במדינה שממנה הופקו הרווחים, משקיעים במדינות שבהן אפשר להרוויח יותר על חשבון ניצול קשה של העובי דים ואיכות נמוכה של חומרי הגלם. במקביל מגיע הון ממקורות זרים, שאם המדינה לא תתגמל אותם בצורות שונות או שיחליטו שבמקום אחר ירוויחו יותר, הם יכולים למוטט את שוק ההון או לחילוי פין לעסוק בספקולציות בתחום המטבע הזר, וגם בתופעות כאלה אנו חוזים חדשות לבקרים. כלומר, בעלי ההון צוברים עוצמה והמדינה עומדת חסרת אונים ונחלשת.

והיכן השוק החופשי?

אין חיה כזו. על מנת שיהיה שוק חופשי צריכים להתקיים ארבעה תנאים: מידע מושלם (כולם יודעים הכול), התנהגות רציונאלית, התנהגות אינדיבידואלית וניידות מושלמת בין מקומות גיאוגרפיים. אף אחד מהתנאים האלה לא מתקיים ולכן אין דבר כזה שוק חופשי, אך בלי ספק זאת היא סיסמא יפה. עמוד התווך השני - מעבר חופשי של סחורות. כלומר, הסרת מגבלות, כגון מכסים, היטלים ומיסים מסחורות מיובאות. התוצאה - פחות הכנסות. ההשלכות של הפחתת הכנסות באות לידי ביטוי בשני מישורים. האחד - פחות שירותים ופגיעה באוכלוסיות סוציו-כלכליות חלשות. במישור שני - היחלשות נוספת של מדינת הלאום.

המרוויחים הגדולים הם כמובן התאגידים הגדולים ובעלי ההון שמתחזקים ומנצלים את כוחם להתכתב תנאים, כגון ביטול רגולציות על הממשלות, שכמובן ייטיבו את מצבם ויחלישו את היכולת השלטונית. כל זאת נכון בתנאי שאין מדובר במדינה עשירה, כגון ארה"ב או האיחוד האירופי. כאשר האיום על ייצור הפלדה בארה"ב הפך ממשי הטיל ממשל בוש מכסים והיטלים על ייבוא פלדה מהמזרח הרחוק ובאיחוד האירופי הטילו קווטות על ייבוא טקסטיל והנעלה זולים גם כן מהמזרח הרחוק.

ועמוד התווך השלישי - מעבר חופשי של עובדים. בינתיים, אין באופן רשמי מעבר חופשי של עובדים בין המדינות. נכון לעכשיו נדרשים אישורי עבודה לעובדים שאינם אזרחי המדינה המארחת, אך לחצים של בעלי אינטרסים ואיומים בעליות מחירים מאלצים את המדינה להנפיק רישיונות למעסיקים ולהעלים עין מהפרות של חוקי עבודה, ניצול קשה של העובי דים הזרים ועובדים ללא רישיון, המועסקים בתנאים ירודים אף יותר מהעובדים הזרים שעובדים ברישיון. ההשלכות מכל אלה הן ליברליזציה מסחרית ופיננסית, דה-רגולציה של המשק, דה-קולקטיביזציה של יחסי העבודה, הפרטת נכסים ומפעלים ציבוריים שיוצרים סביבה נוחה וידידותית למשקיעים ולחברות רב-לאומיות, אך גם גרמה להעמקת והרחבת הפערים הכלכליים בין קבוצה קטנה של עשירים ושאר הציבור.

פתיחת הגבולות לסחר חופשי

רעיון הוויסות וקביעת כללי משחק בין ההון לעבודה, שבעבר נקבעו בידי המדינה, הלך ודעך בגלל הגלובליזציה. כך עוברת המדינה שינוי ונסוגה מהמעורבות במישור הכלכלי, פותחת את גבולותיה לסחר חופשי, מפריטה את הרכוש הציבורי ומצמצמת את הוויסות והפיקוח על הפעילות הכלכלית. ככלל, היא נסוגה

מהמחויבות החברתית של מדינת הרווחה.

במצב זה יכול ההון לקיים מערכת יחסים חדשה עם העבודה. במקום ההסכם הקיבוצי, מסלולי קידום, מערכת של תנאים סוציאליים ותנאי עבודה נאותים, ההון מכותיב תנאי העסקה ועבודה גמישים, פעילות מחוץ לטריטוריה הריבונית כדי להימנע מחוקי עבודה ומיסוי (offshore), מיקור חוץ (-outsour ing), העסקת עובדים באמצעות קבלני כוח אדם, כדי להימנע ממחויבות כלשהי לעובדים (-subcon tracting), העסקת עובדים שאינם אזרחים ועל כן מצויים מחוץ למערכת הפוליטית והציבורית (-immigrant labor grant), העברת אתרי ייצור למקומות שעלות העבודה בהם זולה ולא מוגנת. כל זאת תחת הכותרת כגון "הגמשה" או "התייעלות".

גמישות והתייעלות כשלעצמן אינן שליליות, הבעיה היא שהן מחלישות את כוח המיקוח של העובדים ומעצימות את ההון הפרטי. הגלובליזציה יוצרת אפוא חלוקת עבודה וחלוקת הכנסה חדשה, הן בתוך המדינה והן בין מדינות, תוך החלשת המדינה, מפוררת את האיגודים המקצועיים והופכת את ההון הפרטי לבעל ההשפעה הגדולה על המדיניות הכלכלית-חברתית. התוצאה היא חלוקה חדשה של ההכנסות לטובת מוקדי כוח המערכת הפיננסית הגלובלית וסוכניה המקומיים.

למרות כל זאת, מאז שנת 2000 הוקמו שתי פדרציות של איגודים מקצועיים בין-לאומיים האחד - UNI (Union Network International) והשני - ITUC (International Trade Union Confederation) www.ituc-csi.org.

שני הארגונים טוענים, שכל אחד מהם מאגד כ-170 מיליון עובדים. כמובן שהפעילות שלהם במדינות השונות ובעיקר במדינות העולם השלישי מותנית במידת הדמוקרטיה השוררת בכל מדינה ומדינה. בין ההצלחות אפשר למנות גידול רב במספר העובדים המאוגדים, הפחתה בהעסקת ילדים, הסכמים קיבוציים גלובליים ועידוד שביתות וירטואליות.

אפשר להבחין בתוצאה נוספת. מספר העובי דים המאוגדים החל לעלות אמנם, אך לא הגיע למצב שאחרי מלחמת העולם השנייה. אולם, אחת הדוגמאות המעניינות היא דווקא ארה"ב, שבה עלה אחוז העובדים המאוגדים והגיע בסוף 2008 (שנה שבה החל המשבר שבו נמצא העולם בעת כתיבת שורות אלה) ל-12.4% מכלל כוח העבודה (Bureau of Labor Statistics) bls.www.gov.

גם מספר העובדים בישראל עלה הן במסגרת **ההסתדרות** והן במסגרת **כוח לעובדים**. מעורבות יו"ר ההסתדרות, עופר עיני, בכל הקשור ליחסי

עבודה, רבה, והשינוי הוא שהוא מתקבל כאישיות שיש להתחשב ולשתף בקבלת ההחלטות ברמה הארצית. לא ברור עדיין כיצד תתנהל ממשלת נתניהו בנושא זה.

מהלכים לחיסול האיגודים המקצועיים

אין ספק שאחד הגורמים המרכזיים והעיקריים למשבר הפיננסי העולמי הוא חבורה קטנה מאד של חמדנים ושלוחיהם המונעים על ידי תאוות בצע בלתי מרוסנת.

כל המודלים הכלכליים, ש"כלכלנים" סוגדים להם ומכריחים אותנו לחיות לפיהם, לא מתייחסים כלל לחמדות ותאוות הבצע, אך כאשר השוק לא כל כך מתנהג כמו במודל, האשם אינו במודל אלא קוראים לכך - **כשל שוק**.

מאז שנות ה-80 המשטרים הימניים בעולם, ובמיוחד באנגליה, בראשות מרגרט תאצ'ר והנשיא רונלד ריגן בארה"ב, בנימין נתניהו בישראל ואחרים, שהובילו מהלכים להפחתת כוחם של האיגודים המקצועיים ואפילו לחיסולם, לא רק שלא מילאו את תפקידם כלפי אזרחיהם אלא אפילו התמסרו מרצונם לבעלי ההון וניהלו מערכות הסברה על היעילות שבהפחתת המעורבות הממשלתית, הפרטה, תגמול העשירים שיצרו מקומות עבודה (אמנם הם יצרו מקומות עבודה, אך לא במדינות שבהם הם עשו את הונם) וכמובן חלחול עושר, שכמובן לא קרה. הפחתת הפיקוח רק סייעה לאותם חמדנים ותאווי בצע לבצע את זממם ואילו במדינות שרמת הפיקוח היא גבוהה יותר הפגיעה קשה פחות. התופעה המקוממת ביותר היא שכל אלה שגרמו למשבר ובעקבותיו לאבטלה ועוני בממדים עולמיים פונים לממשלות שהחלישו על מנת לשרוד ובחוצפה בלתי רגילה בתוספת דרישה להמשך אי-רגולציה.

בינתיים, בארה"ב ובמדינות אחרות נשמעת דרישה הפוכה והיא הגברת הפיקוח הממשלתי, מעורבות רבה יותר של הריבון בשוק ההון, סיוע למפעלים שנכנסו לקשיים עקב הגבלת האשראי, מאמצים למנוע פיטורי עובדים, ואפילו הגדלת תקציבי הרווחה, כגון תשלום עבור מספר ימי אבטלה רבים יותר והגדלת קצבת הילדים, כפי שהציעו גורמים שונים בישראל ערב הקמת ממשלת נתניהו השנייה.

לסיכום, אצטט מדבריו של פרופ' יוסף זעירא מהמחלקה לכלכלה באוניברסיטה העברית בירושלים, שכתב: "וראוי גם לזכור כי הקפיטליזם, כמו הפאודליזם שקדם לו, הוא רק שלב אחד בהתפתחות הכלכלית-חברתית, ומן הסתם גם הוא יוחלף בבוא היום בשלב ההתפתחותי הבא, שעדיין איננו יכולים לראות או לדעת מה יהיה טיבו ואיזו צורה ילבש". ❦

גמישות והתייעלות כשלעצמן אינן שליליות. הבעיה היא שהן מחלישות את כוח המיקוח של העובדים ומעצימות את ההון הפרטי. הגלובליזציה יוצרת אפוא חלוקת עבודה וחלוקת הכנסה חדשה, הן בתוך המדינה והן בין מדינות, תוך החלשת המדינה, מפוררת איגודים מקצועיים והופכת הון פרטי לבעל השכבה גדולה על המדיניות הכלכלית-חברתית